

SZABÓ TÜNDE

**EMBERKÉP ÉS ALAKÁBRÁZOLÁS
LJUDMILA ULICKAJA PRÓZÁJÁBAN**

Akadémiai doktori értekezés tézisei

BUDAPEST, 2023

I. A KUTATÁS TÁRGYA, FELADATA, MÓDSZERTANA

I.1. Témaválasztás és kutatási előzmények

Ljudmila Ulickaja az egyik legismertebb kortárs orosz író, aki rendkívül népszerű Magyarországon is: csaknem minden művét lefordították, több darabját színre vitték, rendszeresen jelennek meg az írásaival foglalkozó szakmunkák. Ez az immár két évtizede töretlen népszerűség időszzerűvé teszi egy olyan magyar nyelvű monográfia megjelenését, amely rávilágít az életmű sajátosságaira; már csak azért is, mert bár világszerte számtalan kritika és szaktanulmány foglalkozik Ulickaja műveivel, a monografikus igényű munkák száma kevés.

Az Ulickaja-szakirodalmat, melyet disszertációm első, bevezető fejezetében tekintek át, nagy vonalakban három csoportra lehet osztani. A legnagyobb csoportot a tematikus-kontextuális megközelítések teszik ki. Ezek egy része a történelmi-társadalmi háttérre fókuszál, abból kiindulva próbálja értelmezni a művekben megjelenített társadalmi rétegeket és viszonyokat, ideológiai és a politikai berendezkedésből fakadó problémákat stb. Más részük az Ulickaja regényeiben és elbeszéléseiben ábrázolt hétköznapi életre alapozva vizsgálja a gender, a testiség, a család stb. problematikát.

Lényegesen kisebb azoknak a szerzőknek a száma, akiknek érdeklődése poétikai problémákra, műfaji jellegzetességekre vagy a művek különböző irodalmi irányzatok alá történő besorolására irányul. E csoport túlnyomó többsége egyetért abban, hogy Ulickaja írásművészetét a realizmus és valamilyen más kategória keveréke jellemzi, de a másik kategória meghatározásában (felmerül többek között a posztmodern, neomodern, neoszenzualizmus stb.) már nincs konszenzus. A kutatók egy része arra is reflektál, hogy Ulickaja nagyepikai alkotásai a regényműfaj sajátos modifikációi, de hogy pontosan miben rejlik specifikumuk, még nem kapott kielégítő magyarázatot.

Az a tény, hogy Ulickaja művei kulturális utalásokban rendkívül gazdagok, gyakorlatilag mindegyik Ulickajával foglalkozó tanulmányban és disszertációban többé-kevésbé explicit módon megfogalmazódik. Az Ulickaja-szakirodalom harmadik csoportját alkotó szakmunkák kifejezetten intertextuális kapcsolódások feltárásával foglalkoznak, melyek leggyakrabban a szüzsék mitológiai hátterét vagy az orosz irodalmi hagyomány továbbírását érintik.

2015-ben megjelent, Ulickaja *Szonyecska* című kisregényét feldolgozó kismonográfiám is alapvetően a mű intertextuális kapcsolódásait vizsgálja. Szemléletében és módszertanában annyiban tér el a többi, intertextusokra fókuszáló munkától, hogy összefüggést tételez a feltárt előszövegek között, amelyek jól körülhatárolható sorokba – egy bizonyos témát, hőstípust, struktúrát egymás között továbbörökítő művek egymásutánjába – rendezhetők. Ezek a „sorok” egyszerre kapcsolják a *Szonyeckát* az irodalomtörténeti hagyományba és határozzák meg a mű felszíni sajátosságait.

A *Szonyecska* sok szempontból autoreferenciális alkotás: koncentráltan tartalmazza azokat a témákat, hőstípusokat és poétikai megoldásokat, amelyek később a nagyregényekben bomlanak ki számos variációban. Így akadémiai doktori értekezésem, amelyben alapvetően a nagyregényeket elemzem, más kiindulópontból és eltérő fókusszal, de szerves folytatása a *Szonyeckával* foglalkozó kismonográfiámnak: az abban szerzett elemzői tapasztalat továbbgondolása, finomítása és kiterjesztése Ulickaja nagyregényeire.

I.2. Szemlélet és módszer

Akadémiai doktori értekezésem kiindulópontja Dmitrij Lihacsovnak a régi orosz irodalom kapcsán megfogalmazott, de általános érvényűnek tekinthető, és Ulickaja műveire különösen jellemző megállapítása, miszerint „az irodalmi alkotás központi tárgya mindig az ember. [...] Minden művészi eszköz, amit az író alkalmaz, szorosan összefügg azzal, ahogyan az embert ábrázolja” (ЛИХАЧЕВ 1970: 3).

Az értekezés kérdésfeltevése mindenekelőtt az ábrázolás „hogyan”-jára irányul, ezért az ’emberábrázolás’ fogalmát két kategóriára bontottam: ’emberkép’-re és ’alakábrázolás’-ra. ’Emberkép’ alatt a szerzőnek az emberi jelenségről alkotott elképzelését értem. Ez egy antropológiai kategória, amely egyaránt rekonstruálható a szerző nem művészi megnyilatkozásaiból és szépirodalmi alkotásaiból. Ha azonban az utóbbiakról van szó, akkor az ’alakábrázolás’-ból lehet csak kiindulni, ami alatt poétikai eljárások összességét értem, amelyek egyidejűleg képezik le és konstruálják meg a szerző által vizionált emberképet. A két fogalom tehát kölcsönösen összefügg egymással, de mindenképpen megkülönböztetendő egymástól.

Disszertációmban az alakábrázolásra koncentrálok elsősorban, tehát azokra a poétikai eljárásokra, melyek egyfelől Ulickaja emberképéből fakadnak, és amelyekből egyúttal ez az emberkép rekonstruálható. Ebből következően az egyes fejezetek a főhősök és mellékszereplők státuszának (2. és 3. fejezet), a hősök alkotótevékenységének és határátlépéseinek (4. és 6. fejezet), illetve az irodalmi hagyományba ágyazottságuknak vonatkozásában (5. fejezet) vizsgálják Ulickaja alakábrázolásának jellegzetességeit.

Az elemzések anyaga a hat nagyregény: *Médea és gyermekei* (1996), *Kukockij esetei* (2001), *Odaadó hívetek*, *Surik* (2003), *Daniel Stein, tolmács* (2006), *Imágó* (2011), *Jákob lajtorjája* (2015), és a két kisregény: *Szonyecska* (1992) és *Vidám temetés* (1997). Elbeszéléseket tudatosan nem vontam be az elemzésekbe, mert úgy gondolom, hogy alapvetően a nagyregényeket megelőlegező rövid formákról van szó, amelyekre a regényekben feltárt poétikai sajátosságok nagyrészt érvényesek, viszont a regényekben kiteljesedő strukturális elv, az elkülönültség és összefűzöttség kettőssége esetükben az egyes műveken belül nem, csak a ciklizáció révén érvényesül.

Akadémiai doktori értekezésem bahtyini típusú monográfia, azaz nem teljes műértelmezésekből építi fel az életmű interpretációját, hanem egy alapvetőnek és konstansnak tartott poétikai sajátosságot világít meg az oeuvre különböző darabjainak más-más szempontból történő elemzése révén. Felépítése induktív. Részben, mert az egyes elemzések nem általános kérdésekből, hanem mindig az adott mű(vek) által felkínált problémakörökből indulnak ki, és azokhoz társítanak elemzési segédeszközként releváns elméletet (pl. Foucault heterotópia-konceptióját, vagy az intermedialitás jelenségét rendszerező munkákat). Részben pedig, mert a disszertáció egészének elméleti keretezése nem az elemzések előtt, hanem azok összegzése után kap helyet, a konkrét anyag immanens poétikai elemzéséből szervesen kibontakozó következtetésként (7. fejezet).

Ezt az elméleti keretet két elméletíró, Ju. Lotman strukturális-szemiotikai munkái, illetve W. Iser irodalomantropológiai megfontolásai alkotják, amelyek együttes alkalmazása korrelál a disszertáció alapkérdésével: antropológia és poétika összefüggésével. Lotman egyes munkáira a konkrét elemzések több pontján is támaszkodom, életművének egésze pedig meghatározó szerepet játszik a disszertáció szemléleti háttérében. Az ő, kezdetben csak az irodalmi művekre koncentráló strukturalista, majd a kultúra egészének működését leíró szemiotikai elméletéből kiindulva tekintek úgy az irodalmi alkotásra, mint rendkívül összetett

struktúrával rendelkező szemiotikai térre, amelynek keretein belül, illetve azokon átlépve dinamikus jelentésképző folyamatok zajlanak. Ez a felfogás kiegészül azzal az Iser által megfogalmazott belátással, hogy az irodalom az ember önmagával való szembenézését viszi színre, azaz minden esetben egy meghatározott emberképet közvetít.

II. A KUTATÁS LEÍRÁSA

Kettős nézőpont

Ulickaja nyilvános megszólalásaiból és esszéiből arra lehet következtetni, hogy emberképe kettős: egyfelől az autonóm és alkotó személyiség abszolút igenlése jellemzi, másfelől az 'én'-t meghaladó nagyobb egység – a család / nemzetség / nemzedék – elsőbbségét állítja, amelybe betagozódva a személyiség elveszíti jelentőségét. Nem véletlen, hogy Ulickaja világlátásának egyik központi kategóriája az összefűzöttség (связи): a világban minden mindennel összefügg, az ember mindenekelőtt emberi és kulturális kapcsolódásainak hálózatában létezik, és „az egyes ember életének gazdagsága attól függ, mennyi ilyen kapcsolódási szálát tud felmutatni” (ULICKAJA 2013: 54).

A kettős emberkép legnyilvánvalóbb manifesztációja az alakábrázolásban a kettős narrátori nézőpont. Az Ulickaja-hősök csaknem mindegyike teljes életutat jár be a szüzséidőn belül, és életútja mindig kettő – hétköznapi és genealogikus – nézőpontból jelenik meg. Az előbbi a főhősök mindennapjaira fókuszál az életrajzi idő keretein belül: azok a hétköznapi helyzetek, események jelennek meg „premier plánban”, amelyek a hősök életútját két kitüntetett szférában – a hivatás és a család közegében – a leginkább jellemzik. Az individualist meghaladó genealogikus nézőpont a hőst nemzedékek sorában láttatja. Ebből a nézőpontból a hősök egyrészt annyiban érdekesek, amennyiben őseik habitusát, életfeladatait realizálják, folytatják, illetve adják tovább az őket követő nemzedéknek (diakrón aspektus), másrészt a tekintetben, hogy milyen helyet foglalnak el egy adott nemzedéken belül (szinkrón aspektus).

A kettős narrátori nézőponttal szoros kapcsolatban áll a vizsgált regényekben a szüzséidő kettőssége. A főhősök élete mindenekelőtt a személyes, biográfiai időhöz kötött, amelyből, néhány kivételtől eltekintve, még álmok, látomások segítségével sem lépnek ki. Ugyanakkor ez a személyes idő mindig konkrét történelmi időszak, a 20. század hosszabb-rövidebb periódusainak hátterén bontakozik ki, az ezekre jellemző személyek, események, intézmények, reáliák közé ágyazva. A történelmi idő, bár meghatározó a regények szüzséjében, mégis inkább a háttér szerepét tölti be, még akkor is, ha kisebb-nagyobb mértékben közvetlenül formálja a főhősök sorsát. A hangsúly a főhősök személyes, hétköznapi életére kerül, arra, hogy miképpen reagál, milyen személyes választ ad a hős a történelmi korszak alakította hétköznapi szituációkra – ami egyértelműen a főhősök deheroizálását szolgálja.

A hősök teljes életútjának megrajzolása és a kettős, különösen a genealogikus nézőpont alkalmazása azt eredményezi, hogy Ulickaja-hősök belső világának ábrázolása kevésbé hangsúlyos, mint élettörténetük egésze, így a 19. századi pszichológiai prózai hagyományhoz képest alakjuk állandó és lezárt. Ezek a jellegzetességek tipológiailag két forrásra vezethetők vissza. Az egyik a 18. századi életrajzi regény hőse, illetve a „klasszikus hőstípus”, ahogyan azokat M. Bahtyin határozta meg (БАХТИН 1979). Az előbbi hatása elsősorban abban mutatkozik meg, hogy a hősök történelmi időbe és nemzedékek sorába ágyazott életútja nagyobb szerephez jut, mint személyiségük és belső világuk alakulása. A második annyiban módosítja ezt a hatást, hogy a hősök viszonylagos lezártasága és sorsa nem külsőleg, hanem belső tényezők, eleve meghatározott habitusuk és életfeladatuk által motivált. Bahtyin

meglátása szerint ennél a hőstípusnál a szerző nem kérdőjelezi meg hősei etikai pozícióját, „kívülállása” következetes – ami érvényes az Ulickaja-művekre is.

Ugyanakkor, a bahtyini leírástól eltérően, Ulickaja műveiben a szerző kompetenciája lényegesen meghaladja hőseinek horizontját. Ez mindenekelőtt abban mutatkozik meg, hogy a vizsgált regényekben nem csupán a főhősnek, de minden mellékszereplőnek is többé-kevésbé teljes életútja van. Ezek az életutak vagy a főhősével párhuzamosan fejlődnek, vagy egy adott szereplő előtörténeteként, egy másik idősíkban bontakoznak ki. És míg a főhős számára csak részlegesen hozzáférhetőek, addig a szerzői kompetencia maximálisan kiterjed ezekre is. Ebből adódóan az Ulickaja-művek világának egyik meghatározó jellemzője a multibiografizmus, amelynek szintén meghatározó szerepe van a hősök deheroizálásában.

A nemzedékek sorába ágyazottság, illetve a belsőleg jobbára változatlan, lezárt hős másik tipológiai forrása az ószövetségi nemzetségtörténetekben jelölhető ki. Ezen belül Ulickaja főhőseinek megformálása egy konkrét „genotípusra”, a bibliai Jákob alakjára vezethető vissza. Jákob neve és élettörténetének egyes mozzanatai több Ulickaja-műben is feltűnnek explicit utalás formájában, de nem direkt és közvetlen kapcsolatról van szó az ószövetségi alak és az Ulickaja-hősök között. Inkább egy, a Jákob alakjában koncentrálódó szemantikai mezőről beszélhetünk, amelynek elemei a kulturális és irodalmi hagyomány különböző rétegein átszűrve, a művekben ábrázolt korszak kontextusában aktualizálva bomlanak ki és épülnek be számos Ulickaja-hős alakjába és életútjába.

Tematikus összetevők

Az Ulickaja-hősök életútja jól körülhatárolható, a szakirodalom által is gyakran tárgyalt tematikus összetevőkből áll. Úgy vélem, Ulickaja műveiben ezek a tematikus összetevők is funkcionálisak: a kettős emberképből adódóan, illetve azt generálva elkülönültség és összefüzettség kettősségét, az előbbi meghaladására irányuló dinamikát jelenítik meg.

A nagyobb egységbe kapcsolódás legfontosabb keretét a család jelenti: az egész életműben elenyésző az olyan alakok száma, amelyek családi viszonyokon kívül ábrázoltak. A szűkebb családi alakzatok a 20. század társadalmi realitásában gyökereznek, melyben a vérségi kapcsolatokat háttérbe szorítva, egyre gyakoribb az ún. mozaikcsalád. Az Ulickaja-művekben többnyire ez a típus jelenik meg: a válások, partnercserék és házasságtörések következtében a szülők és gyermekek egy része közt nincs vérségi kapcsolat, amelyet gyakran felül is írnak az egyéb kötelékek.

Míg a szűkebb családi kapcsolatok az összefüzettség szinkrón metszetét, addig a nemzetséghez tartozás a hősök és életútjuk összefüzettségének diakrón vonatkozását jeleníti meg, illetve konkrét történelmi-társadalmi jelenségek lenyomataként egyúttal a referenciális háttérüket is biztosítja. A nemzetség-tematikán belül az elkülönültség mindenekelőtt a korábbi nemzedékek életére vonatkozó tudás hiányában, a szülők megtagadásában, illetve az „apátlanság” (безотцовщина) jelenségében mutatkozik meg. Ezek a jelenségek, akár csak a mozaikcsalád, a regények világában felelevenített történelmi valóságban gyökereznek. A nagyszülők elhallgatott sorsának megismerése, a szellemi rokonság felismerése és vállalása, azaz a nemzedéki folytonosság helyreállítására irányuló erőfeszítés ugyanakkor az elkülönültség meghaladását biztosító pozitív dinamikát jeleníti meg a művek világában.

A családi viszonyrendszer egyik fő mozgatója, és egyúttal az Ulickaja-hősök megformálásának kitüntetett tematikus összetevője a szerelem, melynek ábrázolása szintén korrelál Ulickaja kettős emberképével. Ulickaja műveiben ugyanis a szerelem egyrészt a szabad és autonóm személyiség döntése, melyet az esetek egy részében pusztán a környezettel való

szembeszegülés motivál, az esetek egy másik részében pedig az igazi párra való váratlan ráismerést jelenti. Másrészt a szerelem a személyiségen és a hősök kompetenciáján túlmutató erő, amely a természetben vagy a kultúrában (pl. a kémiai vegyületek vagy a játékelvek mintájára) működő személytelen erőhatásként alakítja a hősök viszonyait.

A szerelem mindkét esetben kétarcú: testi és lelki aspektusa egyforma súllyal jelenik meg az Ulickaja-hősök megformálásában, és gyakran szoros összefüggésben áll azok alkotótevékenységével is. Egyes szereplők a két aspektust más-más személyhez kapcsolva élik meg, mások viszont a szerelem két aspektusának együttes megélésével jutnak el egyfajta teljességélményhez, az 'én' elkülönültségét megszüntető transzgresszív tapasztalathoz.

Ugyanígy a bataille-i értelemben vett transzgresszív, az 'én' elkülönültségét megszüntető határátlépő aktusként ábrázolódik a halál az Ulickaja-művek világában, részben az egyes hősök életútját lezáró állomásként, részben a különböző kultúrákban leképződő összemberi tapasztalatként. A feltámadást szimbolizáló konstans elemekkel jelölt határ átlépése gyakran misztikus kontextusban történik; a misztika kifejezetten a halál vagy a halálközeli állapot kísérője Ulickaja műveiben.

Ulickaja alakábrázolásának egyik specifikumát a tematikus szinten az adja, hogy csaknem mindegyik hős életében a család mellett meghatározó tényező a hivatás. A hivatás egyaránt fontos összetevője mind a fő-, mind a mellékszereplők, mind a férfi-, mind a nőalakok életútjának, melyet ebből a szempontból az egyes hősök belső igényének és a társadalmi közeg személytelen kényszerítő erejének kölcsönhatása alakít. A legtöbb Ulickaja-hős életében a hivatás gyakorlása egyfajta lehetőség a személyiség integritásának megőrzésére, az ellenállásra az egyént durván korlátozó társadalmi közeggel szemben. A törekvés az ilyen típusú ellenállásra, ami nem hőstettekben, hanem a hétköznapokban, a hivatás konzekvens gyakorlásában mutatkozik meg, az Ulickaja-művek világában abszolút érték, még akkor is, ha a hősök végsősoron elbuknak a történelmi-társadalmi nyomással szemben. Ulickaja hősei nem „győztesek”, csupán „győzedelmeskednek” – ami szintén a deheroizálás egyik megnyilvánulása.

A hivatással kapcsolatos másik fontos momentum, hogy tipikusan azon keresztül épül ki a kultúra egy meghatározott szegmenséhez kapcsolódó – természettudományi, zenei, vallási stb. – speciális diskurzus. A művek világában uralkodó hétköznapi beszédmód háttérén ezek a speciális diskurzusok korlátozott kiterjedésűek. A hősök csak bizonyos mellék- és epizód szereplőkkel osztoznak rajta: életútjuk összekötöttsége ellenére lényegében mindegyik központi alak a maga kulturális diskurzusába zárt. A kapcsolatot köztük ezen a szinten a narrátor nézőpontja és sajátos beszédmódja teremti meg. A minden diskurzushoz egyaránt közel álló, azokban egyaránt otthonosan mozgó narrátor végsősoron egységesítő hatást fejt ki, amit megerősít az áttételes egyenes beszéd (несобственно-прямая речь) gyakori alkalmazása. Ulickaja műveiben mind a hősök belső beszédét, mind a párbeszédes formát háttérbe szorítja ez a megnyilatkozás-típus, melynek az a sajátossága, hogy összefonódik benne a hős és a narrátor hangja. Ennek következtében a nyelvi szinten a különböző diskurzusokat a mindegyikbe behatoló narrátori hang fogja össze és egységesíti, miként a különböző életutakat az azokat egységben látó és láttató narrátori nézőpont fűzi össze.

Ez, a hősöket mind életútjukban, mind megnyilatkozásaikban átfogó és lezáró narrátori pozíció a bahtyini koncepció szerint a monologikus regényforma sajátja, és egyrészt Tolsztoj írásművészetével rokonítja Ulickaja poétikáját, másrészt magyarázhatja az Ulickaja-művek olykor érzékelhetően didaktikus felhangját.

Szüzséstruktúra

A multibiografizmus, amely a hősök deheroizálásának egyik fő eszköze az Ulickaja-művek világában, nem pusztán tematikus összetevő. A hősök életútja, illetve az életutak kölcsönös összefüggései szoros kapcsolatban állnak a szüzsé struktúrájával, mely mindegyik regényben sajátos mintázatot ad ki, és nagyban hozzájárul a főhős-státusz relativizálásához.

Ebből a szempontból a két korai regény, a *Médea és gyermekei*, illetve a *Kukockij esetei* a leghagyományosabb, amennyiben szüzséjük a családregény-sémát követi. A főhősök státusza nemzedékváltás következtében változik a cselekmény előrehaladtával: Kukockij alakja lineáris történetkibontás során szorul háttérbe, ahogyan egyre inkább fogadott lányának életére kerül a hangsúly; Médea életútja pedig előtörténetként ékelődik a Mása-Nika-Butonov alkotta szerelmi háromszög jelenébe.

A *Daniel Stein, tolmács* című regényben a szüzsé struktúrája puzzle-szerű: a főhős életrajzát gyakorlatilag az olvasónak kell összeállítania különböző szubjektumokhoz tartozó, különböző műfajú és státuszú szövegekből. A főhős alakja és élete olyan mellékszereplők narratíváiból áll össze, akiknek az életében Daniel Stein fontos, de mégiscsak epizodikus szerepet játszik. E mellékszereplők életútja többnyire részletesen megrajzolt, teljes, és nagyrészt a főhőstől függetlenül alakul. A Daniel életéről szóló, különböző korszakokban, helyszíneken (és elvileg, nyelveken) keletkezett feljegyzések, dokumentumok, rögzített beszélgetések, a főhős saját szövegei explicit narrátori szervező-funkció és nézőpont nélkül vannak egymás mellé helyezve, így éppen a hiányzó egységes narratív szint révén nivellálódik a főhős-státusz.

A Jákob-regényben két különböző idősíkhöz tartozó, de két egyenrangú főhősről beszélhetünk. A műben megvalósuló szüzsé-séma leginkább egy matrjoska-alakzathoz hasonlít: a legnagyobb „matrjoska” Nora élettörténete a jelen idejű síkon, melyben egy kisebb „matrjoska” Jakov és Maruszja múltbéli, alapvetően levelekből és feljegyzésekből kibontakozó élete. A kettő között helyezkedik el Genrih és Amália élettörténetének rétege, amely részben a Jakov és Maruszja története alkotta kisebb, részben a Nora élettörténete alkotta nagyobb „matrjoskával” érintkezik.

Az *Imágóban* a szüzsé alapját egy bizonyos nemzedék szinkrón metszete alkotja, ami a főhős-státusz csaknem teljes nivellálódásával jár. A műben nincs is egyértelműen kiemelt főhős: három férfi- és három nőalak áll a középpontban, s mindegyik életútja közel azonos súllyal vesz részt a szüzsé alakításában. A szüzsé felépítése hálózatos: a szociális hálózatot alkotó szereplői rendszerben bármelyik mellék- vagy epizód szereplőtől maximum három lépésben el lehet jutni a központi alakok valamelyikéhez, ami a szociológiában is leírt valós társadalmi szerveződést modellálja.

Az *Odaadó hívetek*, *Surik* és a *Vidám temetés* című művekben a főhős-státusz relativizálásának formája a szüzsében kialakuló körstruktúra, melynek középpontja fokozatosan kiüresedik. A középpontot elfoglaló főhőst számos (jellemzően) nőalak veszi körül, akiknek az életében a hős meghatározó, ám mégis epizodikus szerepet játszik (Surik esetében a szüzsé jelenében, Alik esetében az előtörténetekben). A főhős és a nőalakok történetének szabályszerűen váltakozó epizódjaiból az időben kibomló rondóforma mellett a jelen idejű síkot a térben kirajzolódó köralakzatok jellemzik mindkét műben. A centrumot elfoglaló főhőst azonban fokozódó hiány jellemzi, minek következtében az alakjával azonosított centrum egyre inkább kiüresedik. A kiüresedés végső stádiumát Alik esetében a fizikai elmúlás, Surik esetében az identitásvesztés jeleníti meg.

Az egyes regényeket jellemző sajátos szüzsémintázatok mellett maga a makrostruktúra is leképezi, egyúttal generálja a kettős emberképet: az életmű előrehaladtával egyre erőteljesebben megmutatkozó fragmentáltság és a fragmentumokat egységbe fűző szimbolizáció együttes működésével. A struktúrának ez a kettőssége az utolsó három nagyregényben a legnyilvánvalóbb.

A felszínen is jól érzékelhető fragmentáltságot mindegyik műben a különböző hősökhöz tartozó életutak epizódjainak ugyanazon vagy több idősíkon történő váltogatása, illetve eltérő státuszú és más-más szubjektumhoz rendelt szövegtípusok egymás mellé helyezése eredményezi. Ugyanakkor maga a tagolás mikéntje mindhárom regényben a felszínen nem, vagy csak kevésbé érzékelhető szimbolikus jelentéssel bír, mely az adott mű alaptémájának egyfajta leképezése, és mint ilyen, a mű egységének irányába hat. A Daniel-regény öt részének újszövetségi és ószövetségi kontextusa, az *Imágóban* az aranymetszés pontjának összekapcsolása a mű prológosával és epilógusával, a Jákob-regényben pedig a *Lear királyból* kiemelt mondat és az oratorikus szerkezet biztosítja a fragmentális struktúra szimbolikus egységét.

A makrostruktúra szimbolizációja és az életutak tematikus összefűzöttsége között átmeneti szintet jelent a szereplőcsoportok szimbolizációja, azaz, hogy bizonyos számú hős meghatározott együttállása a referenciális világban érvényes viszonyrendszerükre rárétegződő, azt többnyire átíró szimbolikus mintázatot alkot.

Egy ilyen, az életműben konstans mintázatot jelentenek például a tudóspárok. Ezekben a kurrens természettudományos problémákról dialógust folytató hősökben rendre megjelennek Don Quijote és Sancho Panza párosának bizonyos jegyei. Emellett alakjukban egyértelműen továbbíródik az orosz értelmiség szerepét Don Quijote alakján át értelmező orosz kulturális hagyomány, illetve vitáikhoz kapcsolódóan aktivizálódik a szókratészi dialógus műfaji kódja is.

Szereplőcsoportok szimbolizálásának másik jellegzetes módja a különböző művészeti ágak hozzárendelése a hősökhöz. Az *Imágóban* például, a három központi férfi-hős a hozzájuk tartozó művészeti ágak révén köthető szimbolikus az Ezüstkör három meghatározó irányzatához, mellyel a folytonosság helyreállítása a regény egyik alapproblémája. A *Szonyecska* című kisregényben pedig a hősökhöz rendelt művészeti ágak viszonya írja át szimbolikus a cselekményes szinten ábrázolt banális szerelmi háromszöget.

Kultúrába ágyazottság

Az Ulickaja-hősök megformálásában kiemelkedően fontos szerepe van a kultúrának, a kultúra mindhárom alapösszetevőjének – vallásnak, tudománynak és művészetnek. Az ábrázolt világ cselekményes és nyelvi síkján, valamint a szüzséstruktúrában és a hősök alkotta mintázatokban egyaránt meghatározó a kulturális réteg, amely a művekben zajló szimbolizációs folyamatok kiindulópontja, közege és végcélja is. Ulickaja műveinek egyik specifikuma, hogy a szimbolizációs folyamatok nem csupán a szerzői szinthez tartoznak, hanem gyakran a hősök kompetenciájába utaltak.

A szakirodalomban gyakorlatilag reflexió nélkül maradt az a tény, hogy Ulickaja hőseinek egy jelentős része – függetlenül fő- vagy mellékszereplő státuszától – alkotó személyiség, és az általuk létrehozott műalkotások, illetve maga az alkotói folyamat leírása a szüzsék fontos részét képezi. A hősök a művészet különböző területein tevékenykednek: költő, képzőművész, zenész, táncos, színházi díszlet- és jelmeztervező, rendező egyaránt található közöttük.

A hősök alkotótevékenysége kétszeresen transzgresszív aktus. Egyrészt tematikus szinten: akárcsak a szerelem és a halálközeli állapot megélése, az alkotói folyamat is egy antropológiai határátlépés, a bataille-i értelemben vett transzgresszió, mely a hétköznapi, „profán” szférából, az elkülönültség állapotából a „szakrális” szférára, a folytonosság elérésére/visszanyerésére irányul. Másrészt a megszülető alkotások révén szemiotikai határátlépésről beszélhetünk: részben a „valóság” műalkotássá alakulásának folyamatában, részben mert a megjelenített műalkotások a lotmani értelemben vett „szöveg a szövegben” jelenségként funkcionálnak, egy olyan szemiotikai térként, amelyben különböző szemiotikai alrendszerek közötti határátlépések zajlanak.

Az Ulickaja-művek megkülönböztető sajátosságát és erősségét véleményem szerint a hősök alkotótevékenysége jelenti: az, hogy a hősökön keresztül cselekményesül és tematizálódik magának a kultúrának, a kultúra alapvető szféráinak a működése. Ulickaja alkotó hősei abszolút tudatosak a kultúra működését illetően. Ezzel kapcsolatos gondolataikat erős állításokban, koncepciókban meg is fogalmazzák, és ezek a gondolatok és koncepciók gyakorlatilag az egész világ működésének a megértésére irányulnak. Ugyanez a törekvés érhető tetten magukban az egy adott nemzetség/társadalom egészét átfogó, annak szerveződését és kulturális mechanizmusait leképező Ulickaja-művekben, melyek bizonyos sajátosságaikban a hősök koncepcióját tükrözik. Ily módon a művek autoreferenssé válnak: azt csinálják, amiről szólnak, arról szólnak, amit csinálnak – kultúrát.

A kultúrából kiinduló és oda visszacsatoló szimbolizációs folyamatok jelentős része természetesen túlmutat a hősök kompetenciáján, és a szövegszerveződés szerzői szintjéhez tartozik. Ezen a szinten a három legfontosabb eljárás a prototípusok alkalmazása, az intertextuális kapcsolódások és az intermedialitás.

Az Ulickaja-hősök környezetének, referenciális hátterének kivétel nélkül minden műben részét képezik kulturális reáliák és valós személyek, vagy beazonosítható prototípussal rendelkező szereplők. Ezek a tágran értelmezett kultúra bármely területén tevékenykedhetnek – például költők, papok, zenészek, jogvédők, tudósok –, és tipikusan a 20. század második felének a szovjet rendszerrel szembehelyezkedő ellenkultúrájához tartoznak.

A kulturális utalások természetesen nem csupán a művön kívüli valósághoz, hanem más műalkotásokhoz, többek között számtalan irodalmi műhöz vezetnek. Ulickaja intertextuális gyakorlatára általában véve jellemző az explicit hivatkozás egy adott szerzőre és/vagy művére, de megjelennek a regényekben olyan kevésbé nyilvánvaló utalások is, amelyek a szűzsé egészét átfogó, különböző szinteken kiépített kapcsolat szignáljaként működnek. Ez a kapcsolódási mód a megidézett irodalmi műveknek nem csupán a szemantikai, de bizonyos strukturális sajátosságait is leképezi, miközben, természetesen, transzformálja is azokat. Emellett, nem utolsósorban, a kapcsolatot generáló hőst is irodalomtörténeti kontextusba helyezi.

Az Ulickaja-művekben nem csupán tematikusan, illetve összetett szemiotikai terek megnyitásban játszanak meghatározó szerepet a kultúra különböző szférái. Maguk a szövegek is bizonyos helyeken szinkretikussá válnak: az irodalmi szervezőelvek vizuális és zenei elemekkel keverednek – azaz a művekben létrejön az intermedialitás jelensége. Technikailag ez (a gyakran vallási) ekfrázisz segítségével, illetve bizonyos szöveghelyek zenei sajátosságainak (ritmika, zenei struktúra) erősítésével történik.

Ulickaja hőseinek a kultúrával kapcsolatos megnyilatkozásaiban gyakran érhető tetten egyfajta pánszemiotizmus, ami a művek által közvetített emberképre is kiterjed. A Jákob-regény tudós hősei az embert egyfelől szövegeket generáló és összefűző lényként, másfelől a DNS „betűiből” felépített szöveggként értelmezik. Ezzel tulajdonképpen parallel maguknak az Ulickaja-műveknek a megformálása: egyrészt szimbolikus terükben a kultúra legkülönfélébb

korszakaihoz és szféráihoz tartozó szövegek kerülnek egymással kapcsolatba, másrészt strukturálisan az elkülönült elemek nagyobb egységekké történő összefűzésének elve érvényesül bennük (lásd az egyes életrajzok, a speciális diskurzusok vagy a szüzséfragmentumok összefűzését). Szöveg és ember ily módon ekvivalenssé válik: a művek élő organizmusként, a bennük megjelenített ember és életútja pedig végső soron jelekből álló szemiotikai rendszerként, szöveggként tételeződik.

Elméleti keret

Úgy gondolom, hogy Ulickaja alakbrázolásának sajátosságait két elméletíró, Ju. Lotman strukturális-szemiotikai és W. Iser irodalomantropológiai elgondolásainak segítségével lehet a legteljesebben elméleti keretbe foglalni.

Az Ulickaja-művek tematikus elemeinek funkcionalitása és a struktúra meghatározó szerepe egyfelől, valamint mind a tematikus, mind a strukturális elemek kultúrába ágyazottsága mint a szimbolizációs folyamatok alapja másfelől, Lotman korai elméleti munkáinak alapvetéseihez illeszthető. Az elemzések nyilvánvalóvá teszik, hogy Ulickaja művei a valóságot újrateemtő, egyidejűleg modelláló és szemiotikai jelenségek, annak megfelelően, ahogyan Lotman az irodalmi műalkotást mint olyat már legkorábbi munkáiban definiálja. Strukturálisan a vizsgált Ulickaja-művek egy háromszintű rendszerként írhatóak le, amelyben mind az ábrázolt világ cselekményes és nyelvi síkján, mind a narrátori pozícióban, mind a makrostruktúrában a középső szinten zajlik az elkülönült elemek nagyobb egységgé történő összefűzése.

Később, a szemioszféra működésének leírásához Lotman kitágítja és dinamizálja a modell-jel fogalompár jelentéskörét, és a diszkrét-kontinuális fogalompárt alkalmazza az emberi intellektus és a kultúra működésének ekvivalenciáját biztosító szöveggeneráló mechanizmusok megragadására. Elkülönültségnek és összefűzöttségnek mind Ulickaja emberképében, mind alakbrázolásában érvényesülő dichotómiája egyértelműen illeszkedik ehhez, a szemioszféra működésének alapjául szolgáló kettősséghez, míg a köztük zajló dinamikus folyamatok a lotmani „fordítás” kategóriájának feleltethetőek meg.

Míg Lotman elméleti munkái alapvetően az Ulickaja-művek strukturális sajátosságait világítják meg, addig a struktúra különböző szintjeit összefűző szimbolizációs folyamatok W. Isernek a fikcionálás aktusaira vonatkozó elképzeléseivel konceptualizálhatóak. Egyrészt jól érzékelhető Ulickaja műveiben az Iser által elkülönített három fikcióképző aktus, másrészt az irodalmi művet „szuperjelként” tételező, és annak egyidejűleg rámutató és figuratív funkcióját kiemelő koncepció háttérén érthetővé válik, miért ütközik nehézségbe Ulickaja írásmódjának irányzatokhoz sorolása.

Az iseri koncepció kontextusában Ulickaja poétikájának egyik specifikumát éppen a fikcionálás kombinációs aktusának sajátos alkalmazása jelenti. A kombináció úgy működik Ulickaja műveiben, hogy – a hősök alkotótevékenységében – újra és újra leképezi a fikcionálás teljes folyamatát a kiválasztástól a befogadó beállítódásának elmozdulásáig, minek következtében egy többszörösen fikcionált szövegvilág jön létre. Ulickaja hősei tulajdonképpen kimondják és cselekszik is azt, amit az őket formáló szerzőjük tesz, és ezáltal a művek világa autoreferenssé válik.

A fikcionálás folyamatának láthatóvá tétele a kombinációban mindazonáltal nem érvényteleníti az Ulickaja-művekben a „rámutató funkciót”. Ulickaja poétikájának másik jellegzetességét az adja, hogy a reáliák és prototípusok bőséges alkalmazásának köszönhetően a művek rámutató és figuratív funkciója kiegyensúlyozott – részben ezzel magyarázható, hogy

a szakirodalomban végső soron eldöntetlen maradt, hogy Ulickaja poétikája melyik irányzathoz sorolható.

Lotman és Iser koncepciójában kijelölhető egy közös elem, a játék, amely Ulickaja alakábrázolásának és művei működési módjának is fontos összetevője. Lotman általánosan, a művészet modell-voltával kapcsolatban hivatkozik a játékra mint a viselkedést szabályozó modellre, míg Iser az egyes műalkotásban megmutatkozó játékelvre fókuszál. Ulickaja csaknem minden művében cselekményesen, vagy valamilyen módon tematizálva megjelenik a játék mint antropológiai sajátosság – gyerekjáték, hangszeres játék, színpadi játék vagy erotikus játék formájában. Ulickaja műveiben a játék mindegyik vonatkozásához egyértelműen a kreativitás és a szabadság kapcsolódik a pozitív emberi lényeg megnyilatkozásaként, ami F. Schillernek *Az ember erkölcsi neveléséről* írott leveleiben kifejtett elgondolásával mutat rokonságot.

Schiller elképzelése szerint az emberben két alapvető ösztön működik, az úgynevezett érzéki ösztön és a formaösztön. Az előbbi az embert az adott pillanatba szorítja, adott állapotát jellemzi, s tárgya a változó élet. Ezzel szemben a formaösztön, mely az ember „eszés természetéből” ered, a szabadságra és harmóniára törekszik, tárgya pedig az alak (forma). Azt az állapotot, amikor a két ösztön összekapcsolódik, Schiller játékosztönnek nevezi. Érzékek és ész együttes működése a játékban, azaz az esztétikai állapot, Schiller meglátása szerint az ember legteljesebb állapota. Ulickaja hőseinek részben a hétköznapi létbe, részben a kultúra szemiotikus terébe kötöttsége, a kettő közötti dinamika fenntartása a 'játék' és az alkotás tematizálása mellett, egyértelműen a schilleri elgondolás poétikai leképzésének tekinthető.

A játék kapcsán külön érdekesség, hogy Schiller elgondolása nyilvánvalóan visszaköszön a két 20. századi elméletíró koncepciójában is, amennyiben a játékelvet Lotman és Iser is két összetevő kölcsönhatásaként értelmezi, melyek közül az egyik a valósághoz kötött, a másik feltételes, meghatározhatatlan jelenség. Ily módon nem egyszerűen izomorf a leírás nyelve (Lotman és Iser koncepciója) a leírás tárgyával (Ulickaja alakábrázolása), de mindkettőben érzékelhető egy közös, antropológia és esztétika szoros és kölcsönös összefüggését tételező forrás, melyet az előbbi tudományos kontextusban, az utóbbi poétikailag örökít tovább.

III. AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÉTELES ÖSSZEFOGLALÁSA

1/ Akadémiai doktori értekezésem az Ulickaja-szakirodalomban eddig nem tematizált problémakört vizsgál: L. Ulickaja emberképének és alakábrázolásának kölcsönös összefüggését. Kérdésfeltevése azokra a poétikai eljárásokra irányul, amelyeknek egyszerre forrása és következménye Ulickaja antropológiai víziója.

2/ Ulickaja emberképe kettős: egyfelől az autonóm és alkotó személyiség abszolút igenlése jellemzi, másfelől az 'én'-t meghaladó nagyobb egység – a család / nemzetség / nemzedék – elsőbbségét állítja, amelybe betagozódva a személyiség elveszíti jelentőségét. Ebből adódóan Ulickaja gondolkodásának központi kategóriája az 'összefűzöttség' (связи).

3/ Ez az emberkép az alakábrázolásban tematikus szinten a hősök deheroizálásában, strukturálisan pedig a főhős-státusz relativizálásában nyilvánul meg. Ennek kitüntetett eszközei: a kettős narratori nézőpont, a multibiografizmus, a sajátos szüzsémintázatok alkalmazása, valamint szereplőcsoportok szimbolizációja.

4/ Ulickaja alakábrázolásának sajátosságai tipológiailag a Bahtyin által leírt „klasszikus hőstípusra” és a 18. századi életrajzi regény hőisére, illetve az ószövetségi nemzetségtörténetekre vezethetők vissza. Az Ulickaja-hősök egy részének „genotípusaként” a bibliai Jákob alakja jelölhető meg.

5/ A nagyszámú hőst mind életútjában, mind megnyilatkozásaiban átfogó és lezáró narrátori pozíció a bahtyini koncepció szerint a monologikus regényforma sajátja, és ez egyrészt Tolsztoj írásművészetével rokonítja Ulickaja poétikáját, másrészt magyarázhatja az Ulickaja-művek olykor érzékelhetően didaktikus felhangját.

6/ A kettős emberkép korrelál egyrészt az alakábrázolás kitüntetett tematikus összetevőinek funkcionalitásával: az Ulickaja-hősök életútjában a család/nemzetség, a szerelem, a halál és a hivatás egyaránt elkülönültség és összefüzettség kettősségét, illetve az előbbi meghaladására irányuló dinamikát jeleníti meg. Másrészt a makrostruktúra fragmentáltsága és a fragmentumokat egységbe fűző szimbolizációs folyamatok kettősségében képződik le és konstruálódik meg ez az emberkép.

7/ Az ábrázolt világ cselekményes és nyelvi síkján, valamint a szűzséstruktúrában és a hősök alkotta mintázatokban egyaránt meghatározó a kulturális réteg, amely a művekben zajló szimbolizációs folyamatok kiindulópontja, közege és végcélja is. Ulickaja műveinek egyik specifikuma, hogy a szimbolizációs folyamatok nem csupán a szerzői szinthez tartoznak, hanem gyakran a hősök kompetenciájába utaltak.

8/ Az Ulickaja-művek megkülönböztető sajátossága abban rejlik, hogy a hősökön keresztül cselekményesül és tematizálódik magának a kultúrának, a kultúra alapvető szféráinak a működése. A hősök alkotótevékenységének ábrázolásával a művek autoreferenssé válnak: azt csinálják, amiről szólnak, arról szólnak, amit csinálnak – kultúrát. A disszertáció törzsszövegét adó konkrét műelemzések számos, a szakirodalomban eddig nem reflektált kulturális prototípust, intertextuális és intermediális kapcsolódási pontot tárnak fel.

9/ Ulickaja alakábrázolásának sajátosságait két elméletíró, Ju. Lotman strukturális-szemiotikai és W. Iser irodalomantropológiai elgondolásainak segítségével lehet a legteljesebben elméleti keretbe foglalni. Ulickaja poétikájának specifikumát, elkülönültség/fragmentáltság és összefüzettség kettősségét a lotmani szemioszféra-koncepció alapvető kettősével, a *diszkrét* és *kontinuális* szöveggeneráló mechanizmus együttes működésével lehet megragadni; az elkülönült elemeket egységbe fűző szimbolizációs folyamatokat pedig az Iser által definiált fikcionáló aktusok segítségével lehet leírni. Az iseri *kombináció* sajátos alkalmazása egy többszörösen fikcionált szövegvilágot eredményez, miközben a művek rámutató és figuratív funkciója kiegyensúlyozott marad. Ez részben megmagyarázza, miért eldöntetlen a szakirodalomban, hogy Ulickaja poétikája melyik irányzathoz sorolható.

10/ Lotman és Iser elméletének együttes alkalmazása nem csupán láthatóvá teszi az Ulickaja-művek működését, de a két elmélet korrelál is ezzel a működésmóddal, amennyiben mindkettő, akár csak Ulickaja, kiemelt szerepet tulajdonít a ’játék’-nak. Az Ulickaja-művek antropológiai és poétikai sajátosságainak kölcsönös összefüggése végső soron F. Schillernek (a két elmélet által is nyilvánvalóan hasznosított) ’játék’-felfogására vezethető vissza.

IV. A TÉMÁBAN MEGJELENT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

- 1/ *Статьи по поэтике Л. Улицкой*. Москва, Флинта, 2022. (260 p.)
- 2/ *Поколение шестидесятников-диссидентов в романе Л. Улицкой «Зеленый шатер»: межпоколенческие и внутривпоколенческие структуры*. In: Матвеева Ю. В.; Спиридонов Д. В. (ред.) Феномен поколений в русской и венгерской литературной практике XX–XXI веков. Екатеринбург, Издательство Уральского университета, Aletea, 2022. 229–258.
- 3/ *Misztikus terek L. Ulickaja prózájában*. In: Szabó Tünde, Szili Sándor (szerk.) Valós és virtuális terek: Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában 12. Szombathely, Szláv Történeti és Filológiai Társaság, 2022. 99–114.
- 4/ *Советский человек в типологическом ряду героев Л. Улицкой: роман «Лестница Якова»*. In: Ю. В. Матвеева, Ю. А. Русина (ред.) Человек советский: за и против = Homo soveticus: pro et contra. Екатеринбург, Издательство Уральского университета, 2021. 348–359.
- 5/ *Поэтика мистицизма в прозе Л. Улицкой // QUAESTIO ROSSICA 9/(2), 2021. 607–622.*
- 6/ *Антропологический и семиотический аспекты трансгрессии в творчестве Л. Улицкой* In: Hetényi Zsuzsa; Zlydneva Natalia (szerk.) At the Crossroads of the East and the West: The Problems of Borderzone in Russian and Central European Cultures. На перекрестках Востока и Запада: проблемы пограничья в русской и центральноевропейских культурах. Москва, Институт Славяноведения РАН, 2021. 275–294.
- 7/ *Образы ученых в романах Л. Улицкой // SLAVICA 50, 2021. 198–210.*
- 8/ *«Зеленый шатер» Л. Улицкой и «Бесы» Ф.М. Достоевского // SLAVVARIA 1/(1), 2021. 111–121.*
- 9/ *Emigráció és halál – zenei kontextusban (L. Ulickaja: Imágó)*. In: Szabó Tünde, Szili Sándor (szerk.) Természeti és társadalmi kataklizmák: Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában XI. Szombathely, Szláv TFT, 2021. 121–136.
- 10/ *Музыка в мире героя, герой в мире музыки – роман Л. Улицкой «Зеленый шатер» // LITERATURA 63/(2), 2021. 157–171.*
- 11/ *The Transformation of Three Dostoevsky Themes in Lyudmila Ulitskaya's Oeuvre // UMJETNOST RIJECI LXV/(3–4), 2021. 207–229.*
- 12/ *Феномен музыки в прозе Л. Улицкой // STUDIA SLAVICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 66/(2), 2021. 427–439.*
- 13/ *Egy nemzedék szociológiája L. Ulickaja Imágó című regényében*. In: Szabó Tünde, Szili Sándor (szerk.) Nemzedékek. Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában X. Szombathely, Szláv TFT, 2020. 119–135.

14/ *Религиозный экфрасис в творчестве Л. Улицкой*. In: Végvári Valentyina, Wolosz Robert (szerk.) *А Русский язык и культура в эпоху глобализации című nemzetközi konferencia tanulmánykötete*. Pécs, PTE BTK Szláv Filológia Tanszék, 2020. 217–224.

15/ *Возвращение к абсолютному началу: функция иконы в романе Л. Улицкой «Даниэль Штайн, переводчик»* // *NOVOE LITERATURNOE OBOZRENIE* 2019/(159), 2019. 269–277.

16/ *Трансгрессия в романе Людмилы Улицкой «Лестница Якова»* // *LITERATURA* 61/(2), 2019. 84–96.

17/ *Színház a regényben: A Lear király és Jákob lajtorjája*. In: Kiss Szemán Róbert (szerk.) *Humor és sport a szláv kultúrákban: Köszöntő kötet a 60 éves Lukács István tiszteletére*. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2019. 144–156.

18/ *Весь мир романа – театр («Лестница Якова» Л. Улицкой)*. In: Боженкова Н. А., Вяткина С. В., Клушина Н. И. (ред.) *Русское слово в многоязычном мире*. СПб., МАПРЯЛ, 2019. 1927–1932.

19/ *Az írói identitás poétikai leképezése (L. Ulickaja: Jákob lajtorjája)*. In: Szabó Tünde, Szili Sándor (szerk.) *Egyéni és kollektív identitások. Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában IX*. Szombathely, Szláv TFT, 2019. 250–262.

20/ *«Лестница Якова» Л. Улицкой и «Доктор Живаго» Б. Пастернака* // *STUDIA SLAVICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE* 64/(2), 2019. 421–430.

21/ *Икона «Хвалите Господа с небес» в романе Л. Улицкой «Даниэль Штайн, переводчик»*. In: Т. Автухович (ред.) *Теория и история экфрасиса: итоги и перспективы изучения* Siedlce, Wydawnictwo Naukowe IKR[i]BL, 2018. 289–304.

22/ *A főhős státusza Ljudmila Ulickaja regényeiben*. In: Szabó Tünde, Szili Sándor (szerk.) *Történelmi és irodalmi arcképek. Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VIII*. Szombathely, Szláv TFT, 2018. 292–307.

23/ *Две Тани: полемика Л. Улицкой со взглядами Л. Толстого на любовь*. In: Kroó Katalin, Bóna Éva (szerk.) *Голоса русской филологии из Будапешта: Литературоведение и языкознание на Кафедре русского языка и литературы Университета им. Лоранда Этвеша*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 221–230.

24/ *Театрализация смерти (Л. Улицкая «Веселые похороны»)*. In: Т. Автухович (ред.) *Антропология времени*. Гродно, Гродненский государственный университет, 2017. 22–30.

25/ *«Кто он, мой главный герой?» Принципы конструирования главного героя в романах Л. Улицкой* // *LITERATURA* 59/(2), 2017. 122–137.

- 26/ *A hagyományok: L. Ulickaja Kukockij esetei című regényének egy mellékszereplője.* In: Gyöngyösi Mária, Banchenko Alekszandra, Józsa György Zoltán, Palágyi Angela, H. Végh Katalin (szerk.) *Ad vitam aeternam: Tanulmánykötet Nagy István 70. születésnapjára.* Budapest, ELTE BTK Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, ELTE BTK Orosz Irodalom és Irodalomkutatás Doktori Program, 2017. 282–291.
- 27/ *Гетеротопии истории и гетеротопии наррации: Роман Л. Улицкой «Даниэль Штайн, переводчик»* // LITERATURA 57/(5), 2016. 316–324.
- 28/ *От случайного семейства к безотцовщине: Перечитывая Ф. М. Достоевского, А. Чехова, Л. Улицкую.* In: Чжан Бяньгэ (ред.) *Достоевский и судьба человечества сегодня.* Peking, [s. n.], 2016. 99–108.
- 29/ *Apátlanok: Platonov és Surik.* In: Regéczi Ildikó (szerk.) *Csehov- újrairások.* Debrecen, Didakt, 2016. 135–146.
- 30/ *«...по книжке лучше» жить – повести Достоевского, Цветаевой и Улицкой.* In: Захаров, В. Н.; Степанян, К. А.; Тихомиров, Б. (ред.) *Современные проблемы изучения поэтики и биографии Ф.М. Достоевского: Рецепция, вариации, интерпретации.* СПб., Д. Буланин, 2016. 363–374.
- 31/ *Двойная динамика сюжета в произведениях Л. Улицкой «Веселые похороны» и «Искренне ваш Шурик»* // STUDIA SLAVICA SAVARIENSIA 2016/1-2. 397–404.
- 32/ *Родословная «Сонечки»: Генетический фон повести Л. Улицкой.* Szombathely, Szláv TFT, 2015. (192 p.)